

R.Ş.Muradov
i.e.d., professor, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
ORCID 0000-0003-2042-7194
rashad_muradov@hotmail.com,
N.Ə.Həsənov
i.e.d., dosent, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
ORCID 0000-0002-5122-4712
niyazisan@gmail.com
A.H.Ağarzayev
i.f.d., dosent, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
ORCID 0000-0003-0640-2564
azer_agarzayev@unec.edu.az
N.L.Hüseynova
i.f.d., dosent, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
ORCID 0000-0002-7940-8628
huseynova_nigar@unec.edu.az
A.Ə.Təhməzova
i.f.d., b.m., Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
ORCID 0000-0001-8396-4689
ayiba_tahmazova@unec.edu.az

Məqalə redaksiyaya daxil olub 03.03.2026

The article was received by editorial board on 03.03.2026

Статья принята к печати 03.03.2026

QARABAĞ İQTİSADI RAYONUNDA BİZNESİN DAYANIQLI İNKİŞAFI MƏSƏLƏLƏRİ

Xülasə

İşğaldan azad olunmuş Qarabağ və ətraf rayonlarının iqtisadiyyatının yenidən qurulması, infrastrukturunun bərpası, bölgədə dayanıqlı inkişafın təmin olunması günümüzün əsas prioritet mövzularındandır. Təsadüfi deyildir ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərə “Böyük Qayıdış”, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 fevral, 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”-də də öz əksini tapmışdır [1]. Qeyd etməliyik ki, Azərbaycanın Qarabağ iqtisadi rayonunda biznes fəaliyyətinin inkişafı həmin regionun zəngin təbii ehtiyatları və potensialı ilə bağlıdır. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə su, mineral, torpaq, meşə və bərpa olunan enerji ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi regionun iqtisadi dirçəlişi və ölkə iqtisadiyyatına integrasiyası baxımından strateji cəhətdən böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Bu məqalədə, Qarabağ iqtisadi rayonunda biznes sisteminin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi üçün qarşıya çıxan problemlərin təhlili və qiymətləndirilməsi əsasında onların həlli yolları qeyd olunaraq bəzi təkliflər verilir. Təhlillər elmi ədəbiyyata, rəsmi statistikaya və çap olunmuş materiallara söykənir.

Bu tədqiqatda post-münaqişə zonalarında iqtisadi sistemlərin transformasiyası nəzəriyyələrinə əsaslanaraq, ərazinin xammal - mineral, su, enerji və rekreasiya ehtiyatlarının idarə olunmasının ekonometrik modelləri təklif edilmişdir. Tədqiqat çərçivəsində təbii ehtiyatların regional iqtisadi təhlükəsizlik, şəffaflıq və “yaşıl artım” konsepsiyaları fonunda qiymətləndirilməsi aparılmış, alimlər heyəti tərəfindən biznes subyektlərinin klasterləşməsinə, kölgə iqtisadiyyatının institusional olaraq neytrallaşdırılmasına və elmtutumlu istehsal modelinə keçidə dair tamamilə

yeni konseptual elmi müddəalar, riyazi-iqtisadi asılılıqlar və praktik mexanizmlər irəli sürülmüşdür.

Nəticədə, Qarabağ iqtisadi rayonunda biznes sisteminin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi üçün integrasiya olunmuş idarəetmə sistemi və ekoloji monitoring vasitəsilə yaşıl texnologiyaların tətbiqi vacib istiqamət kimi müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: Qarabağ iqtisadi rayonu, davamlı inkişaf, bərpa olunan enerji, struktur reinteqrasiyası, endogen inkişaf, ekonometrik səmərəlilik, rəqəmsal resurs əkizi, yaşıl klasterləşmə, kölgə iqtisadiyyatının institusional süzgəcləri.

GİRİŞ

İşğaldan azad olunmuş Qarabağ və ətraf rayonlarının iqtisadiyyatının yenidən qurulması, infrastrukturunun bərpası, bölgədə dayanıqlı inkişafın təmin olunması günümüzün əsas prioritet mövzularındandır. Təsadüfi deyildir ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərə “Böyük Qayıdış” [3], Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 fevral, 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də öz əksini tapmışdır. Sözügedəndən məsələ, qarşıdakı onillikdə ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisinə əsaslanan beş milli prioritetdən biri olaraq müəyyən edilmişdir. Bu da həm Azərbaycan dövlətinin, həm də xalqının bu işə nə dərəcədə böyük önəm verdiyinin bariz nümunələrindən biridir.

İşğal olunduğu döndən etibarən, Qarabağ bölgəsinin iki ölkə arasında münaqişəli ərazi halına gəlməsi, uzun illər işğal altında qalması və hərbi münaqişə zonası olması, eyni zamanda işğal dövründə torpaqların qeyri-səmərəli istifadəsi, təbii, maddi-mənəvi sərvətlərin talan edilməsi, vandalizmə məruz qalması bölgəni hər cəhətdən istifadəyə yararsız hala gətirmişdir. Restrukturizasiya prosesini rahat həyata keçirə biləcək təməllərin, demək olar ki, yox edilməsi kompleks bərpa və yenidənqurmaı zəruri etmişdir.

Ölkəmizin işğaldan azad olunmuş ərazilərində kənd təsərrüfatının yenidən bərpası konsepsiyası bəzi spesifik məqamların nəzərə alınmasını tələb edir.

Birincisi, bədnam qonşu respublika tərəfindən torpaqlarımızın zəbt olunması nəticəsində həmin ərazilərdə yaşamış bütün əhali oradan tam olaraq qovulmuşdurlar. Həmin ərazidə yerləşən bütün infrastruktur, o cümlədən də kənd təsərrüfatı infrastrukturunu (sovxoşlar, anbarlar, emal müəssisələri, irriqasiya sistemləri və s.) məqsədyönlü şəkildə tamamilə dağıdılmışdır. Sonrakı dövrlərdə isə bu ərazilərdəki torpaqlar vəhşicəsinə istismar olunmuşdur.

İkincisi, 1996-cı ildə qəbul edilmiş qərara uyğun olaraq Azərbaycanın əkin təyinatlı kənd təsərrüfatı ərazilərində aparılan torpaq islahatları, məlum səbəbdən işğal olunmuş əraziləri əhatə etməmişdir. Ona görə də, bu gün qarşıda duran vəzifələrdən biri də, azad olunmuş ərazilərdə torpaq islahatının aparılması vasitəsilə aqrar sahədə özəl sektorun fəaliyyətinə təkan verməkdir [11; s. 461-466].

Qarabağ bölgəsinin iqtisadiyyatının əsas hissələrindən birinin aqrar sektorun təşkil etdiyini nəzərə alsaq, sözügedən sahəyə vurulan ciddi zərərləri aydın şəkildə görmək olar. Belə ki, işğal nəticəsində Azərbaycanın ümumi taxıl istehsalının 24%-lik, şərab istehsalının 41%-lik, ət istehsalının 18%-lik, süd istehsalının 34%-lik, kartof istehsalının 46%-lik həcmi təşkil edən təxminən 7000 müəssisə bağlanmış və ya dağıdılmışdır. Bu dövrdə 300 min iş yeri itirilmiş, əhalinin 12%-i köç etməyə məcbur olmuşdur (ARDSK-nin hesabatları, 2021). 2021-ci ildə Azərbaycanda iqtisadi rayonların yeni bölgüsü çərçivəsində yaradılan Qarabağ iqtisadi rayonu (Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Xocalı, Xocavənd, Füzuli, Şuşa, Tərtər rayonları və Xankəndi şəhəri) ümumilikdə təxminən 8990 km² əraziyə malikdir. Regionun əhalisi (məcburi köçkünlər daxil) 2021-ci ilə görə təxminən 904,5 min nəfər təşkil edir.

Qarabağ iqtisadi rayonunda biznes sisteminin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi daha çox təbii ehtiyatların səmərəliliyi, iqtisadi kontekstdən artım, ətraf mühit mühafizəsi və sosial rifahın təmin edilməsi ilə şərtlənir [9; №3 s. 12-19]. Post-münaqişə dövründə regional təsərrüfat sistemlərinin milli iqtisadiyyata struktur reinteqrasiyası müasir iqtisad elminin ən mürəkkəb vəzifələ-

rindən biridir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 dekabr 2021-ci ildə imzaladığı “İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” Sərəncamında qeyd edilir ki, “... ərazilərdə zəngin resurs və infrastruktur potensialından səmərəli istifadə, dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığı və ən əlverişli biznes mühiti əsasında iqtisadi fəaliyyətin canlandırılması və dayanıqlı məskunlaşmanın təmin olunması ölkənin uzunmüddətli inkişaf prioritetləri ilə vəhdətdə olan tədbirlərlə dəstəklənməlidir [5].

Azərbaycan Respublikasının strateji inkişaf kursunda Qarabağ iqtisadi rayonunun vahid milli iqtisadi sistemə üzvi şəkildə daxil edilməsi sadəcə inzibati-coğrafi birləşmə xarakteri daşımır; bu proses həm də regional Ümumi Daxili Məhsulun (ÜDM) daxili generasiya mənbələrini hərəkətə gətirən dayanıqlı endogen biznes sisteminin formalaşdırılmasını tələb edir. Endogen inkişaf nəzəriyyəsinə (Romer-Lucas modelinə) uyğun olaraq, kənardan cəlb edilən investisiyaların daxili ehtiyatlar bazasının texnoloji adaptasiya qabiliyyəti və institusional mühitlə sintez olunması hesabına uzunmüddətli multiplikativ artım əldə etmək qeyri-mümkündür.

Bu baxımdan, Qarabağda biznes sisteminin dayanıqlı arxitekturası regionun zəngin, lakin işğal dövründə destruktiv vəhşiliyə məruz qalmış təbii ehtiyatlar potensialından istifadənin səmərəlilik dərəcəsi ilə determinasiya olunmuşdur. Təbii ehtiyatların klassik "ekstensiv xammal" modelindən çıxarılaraq yüksək əlavə dəyərli "yaşıl kapital" formatında daxili iqtisadi dövriyyəyə inteqrasiya edilməsi regional biznes mühitində şəffaflığın təmin olunması, maliyyə hesabatlılığının müasir standartlara uyğunlaşdırılması və risklərin neytrallaşdırılmasını mümkün edir. Məhz bu dialektik asılılıqlar tədqiqat işində elmi-nəzəri və riyazi-metodoloji müstəvidə tədqiq edilməli və elmi yenilik xarakterli təkliflər sistemi hazırlanmalıdır.

1. Post-münaqişə dövründə quruculuq – bərpa işləri və “Böyük qayıdışın” təmin edilməsi kontekstində strukturların reinteqrasiyası

İşğaldan azad olunmuş ərazilərimizə “Böyük qayıdışın” təmin edilməsi üçün Azərbaycan dövləti tərəfindən kompleks fəaliyyət planlarının hazırlanması ilə bərabər artıq bu istiqamətdə olduqca əhəmiyyətli praktiki fəaliyyətlərə də başlanılmışdır. Belə ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə sosial-iqtisadi, humanitar, təşkilati və digər təxirəsalınmaz məsələlərin həlli, eləcə də bu sahədə fəaliyyətin əlaqələndirilməsi məqsədilə səlahiyyətli dövlət orqanlarının rəhbər şəxslərindən ibarət Əlaqələndirmə Qərargahı formalaşdırılmışdır. Həmçinin işğaldan azad edilmiş ərazilərdə dayanıqlı məskunlaşma üçün müasir və layiqli həyatın təmin edilməsi, bütün sahələrdə quruculuq-bərpa və abadlıq işlərinin aparılması, habelə təhlükəsiz yaşayışın, səmərəli fəaliyyətin və rifahın davamlı artmasının dəstəklənməsi məqsədilə “Qarabağ Dirçəliş Fondu” publik hüquqi şəxs yaradılmışdır [6].

Müasir anlamda, regional iqtisadi inteqrasiyanın fundamental qanunauyğunluqları baxımından, dövlətin maliyyə ehtiyatlarının ilkin bölgü (dövlət sərmayələri, xarici investisiyalar) və təkrar bölgü (vergi-gömrük tənzimlənməsi, regional stimullaşdırma) mexanizmlərinin sinxronizasiyası vacib amildir [8; s. 45-62]. Hazırda Qarabağ iqtisadi rayonunda tətbiq edilən 10 illik vergi imtiyazları regiona kapital axınını sürətləndirən institusional stimuldur. Lakin xalis maliyyə və iqtisadi nəzəriyyə baxımından təkcə fiskal stimullar biznes sisteminin özünübərpa qabiliyyətini tam təmin edə bilmir.

Əlbəttə, burada vacib bir asılılıq meydana çıxır ki, bu da, özünü regionda fəaliyyət göstərən dövlət strukturlarının və yeni formalaşan büdcə təşkilatlarının (məsələn, regional elmi-tədqiqat mərkəzləri, laboratoriyalar və universitetlər) büdcədən kənar xüsusi vəsaitlərinin (ehtiyatların) yerli biznes strukturlarının maliyyə-kredit təminatına (məsələn, birgə vençur layihələri, innovativ startapların sifarişi vasitəsilə) yönəldilməsi ilə bağlıdır. Bu yanaşma, daxili pul dövriyyəsinin sürətlənməsinə (\$V\$) və regional multiplikator səmərəsinin (\$k\$) yüksəldilməsinə birbaşa təsir göstərir.

Unutmaq olmaz ki, Qarabağ iqtisadi rayonu Azərbaycanın post-münaqişə dövründə bərpa olunan və dayanıqlı inkişaf modeli olacaq ən önəmli nümunəsi hesab edilir. 2020-ci il Zəfərindən sonra bu regionda genişmiqyaslı bərpa-quruculuq işləri aparılır, “Böyük Qayıdış” Dövlət Proqramı çərçivəsində infrastruktur, sahibkarlıq və “yaşıl enerji” layihələri həyata keçirilir.

Dayanıqlı inkişaf biznes sisteminin rəqabət qabiliyyətini, ekoloji tarazlığı, sosial inklüzivliyi və iqtisadi dayanıqlığı özündə əhatə edir [8; s. 10]. Azərbaycanın 2030-cu ilə qədər olan Milli Prioritetləri (dayanıqlı iqtisadiyyat, inklüziv cəmiyyət, Böyük Qayıdış, yaşıl artım) bu prosesin əsasını təşkil edir. 2025-ci ilin təhlilləri göstərir ki, regionda investisiyalar artıb, yeni iş yerləri yaradılır, lakin infrastruktur, insan kapitalı və ixrac potensialı ilə bağlı olan çağırışlar hələ də qalmaqdadır.

Nəzərə alsaq ki, Qarabağ iqtisadi rayonunda biznes sisteminin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi məsələləri, iqtisadi kontekstdə böyük verilənlər əsasında təhlil olunur, onda davamlı inkişaf konsepsiyası (Brundtland Hesabatı) ehtiyatların indiki və gələcək nəsillər üçün qorunmasını vacib hesab edir. Azərbaycanda bu sahənin tənzimlənməsi “Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” hesabına həyata keçirilir..

Qarabağ iqtisadi rayonunda biznes sisteminin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi kimi məsələlər mövcud ehtiyatların kartoqrafik və elmi cəhətdən qiymətləndirilməsi əsasında həll oluna bilər. Beynəlxalq təcrübədən (məs., İsveçrənin yaşıl iqtisadiyyatı) görürük ki, bərpa olunan enerji və dairəvi iqtisadiyyat modelləri mövcud səmərəliliyi artırır. Biz müvafiq regionun təbii ehtiyatlarına nəzər yetirdikdə görürük ki, Qarabağın su ehtiyatları Azərbaycanın yerli su ehtiyatlarının formalaşmasında mühüm rol oynayır (təxminən 25%, 2-2,56 milyard m³). Hidroenerji potensialı da çox yüksəkdir; 30-dan çox su elektrik stansiyası (SES) bərpa olunmuş və ya bərpa olunmaqdadır. Təbiətin bəxş etdiyi mineral sular (Kəlbəcər, Laçın istiqamətində) turizm və müalicə üçün çox əhəmiyyətli hesab edilir. Mineral ehtiyatlar kontekstində isə, polimetal filizlər, qızıl, gümüş, civə, mis, tikinti materiallarının (mərmər, sement xammalı, tikinti daşı) Kəlbəcər rayonunda zəngin yataqları mövcuddur (məs., 130 ton qızıl ehtiyatını göstərmək olar). İşğal dövründə qeyri-qanuni istismar hesabına buranın ekologiyasına ciddi ziyan vurulubdur [2].

Münbit torpaqlar və kənd təsərrüfatı ilə bağlı ehtiyatlar, üzümçülük, taxılçılıq, pambıqçılıq, meyvəçilik və heyvandarlıq üçün çox əlverişli hesab edilir. İşğal nəticəsində minlərlə hektar torpaq dövrüyyədən çıxıb, indi yenidən bərpa olunur. Zəngin meşələr (palıd, vələs və s.) və ekoloji tarazlığın qorunması ağac emalı və turizm üçün geniş potensial yaradır. Bərpa olunan enerji kontekstində hidro, günəş (4000+ MW potensial) və külək (500 MW) enerjisinin geniş istifadə olunması regionda “yaşıl enerji” zonasının kimi inkişaf etdirilməsi üçün çox əhəmiyyət kəsb edir.

Qarabağ iqtisadi rayonunda biznes sisteminin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi və resursların iqtisadi gəlirə çevrilməsi, itkilərin minimuma endirilməsi iqtisadi səmərəlilikdən çox asılıdır ki, buna da əks təsir edən bəzi amilləri də qeyd etməliyik:

- İnfrastruktur çatışmazlığı və minaların təmizlənməsi;
- Qeyri-effektiv istismar riskləri (keçmişdə olduğu kimi);
- İqlim dəyişikliyi təsirləri (su ehtiyatlarının səmərəli idarə olunması).

Əlbəttə bu istiqamətdə müsbət irəliləyişlər bizə onu deməyə əsas verir ki, burada dövlət investisiyaları, texnoloji innovasiyalar və beynəlxalq əməkdaşlıq baxımından, səmərəlilik indeksi (məs., suyun istifadə əmsalı, enerji konversiyası) integrasiya olunmuş idarəetmə hesabına ilə 20-40% artırıla bilər.

2. Bölgənin iqtisadi potensialı və müasir vəziyyəti

Qarabağ iqtisadi rayonu böyük kənd təsərrüfatı (üzümçülük, taxılçılıq, meyvəçilik, heyvandarlıq), turizm, logistika və “yaşıl enerji” potensialına malikdir. Belə ki, ölkəmizin işğaldan azad olunmuş ərazilərində ümumi ehtiyacları nəzərə almaqla, kənd təsərrüfatının bərpası üçün aparılacaq işləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Münbit torpaqların, su ehtiyatlarının qənaətli və rasional istifadəsi üçün, bərpa tədbirlərinin həyata keçirilməsi və torpaqlarda islahatların aparılması;
2. Heyvandarlıq fermer təsərrüfatlarının yaradılması;
3. Aqro-texniki xidmətlərin göstərilməsi, müxtəlif növ toxum və gübrə tədarükünün həyata keçirilməsi;
4. Müxtəlif ixtisaslı kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin hazırlanması və konsaltinq xidmətinin yaradılması;
5. Məhsulların və ehtiyatların tədarükü infrastrukturunun yaradılması

6. Aqrar emal müəssisələrinin təşkili;
7. Xüsusi dövlət dəstəyi mexanizminin yaradılması və tətbiqi.

İşğaldan azad olunan ərazilərin tədricən bərpası və inkişafı ilə bağlı yuxarıda qeyd edilən hər bir 7 istiqamət üzrə bir sıra geniş əhatəli məsələlər müzakirəyə verilir. Məsələn, torpaq balansı məlumatlarına baxdıqda görürük ki, bu ərazilərdə əkin üçün istifadə edilə biləcək 200 min hektardan çox torpaq sahəsi mövcuddur ki, bunların da təqribən 9 min hektarı həyətyanı sahələrdir [9; s. 14].

Qeyd edək ki, işğaldan azad edilmiş torpaqlarda müxtəlif növ kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı üçün rəqabətqabiliyyətli müəssisələrin şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi imkanları mövcuddur – burada həm tərəvəz və meyvə istehsalı sahələrində, həm də ipəkçilik və şərabçılıq sahəsində kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri yaradılaraq inkişaf etdirilə bilər. Yadımıza salaq ki, hələ Sovet İttifaqı dövründə Cəbrayıl və Zəngilanda yüksək rəqabətqabiliyyətli şərab zavodları, müəssisələri fəaliyyət göstərirdi ki, burada da sovet məkanının digər respublikalarına ixrac olunan şərab məhsulları istehsal olunurdu.

Hazırda Şərqi Zəngəzurda sahibkarlığın inkişafına və potensial investorların bölgənin biznes subyektlərinə cəlb olunmasına imkan verəcək müasir nəqliyyat infrastrukturunu inkişaf edir. Məsələn, hələ keçən il Füzuli rayonunda Füzuli beynəlxalq hava limanı tikilib istifadəyə verilmişdir ki, bu da biznesin inkişafı və regiona xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün əhəmiyyətli stimula olmaqla, həmçinin Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun inkişafına müsbət təsir göstərə bilər. Əminik ki, bu müasir və yüksək texnologiyalı hava limanları regionun sürətli inkişafına töhfə verəcək və təkcə turistlərin deyil, həm də iş adamlarının sözügedən regiona marağını artıracaqdır [9; s.464]. Məsələn, bəzi hesabatlara görə Qarabağ iqtisadi rayonuna investisiyalar əvvəlki illə müqayisədə 83% artmışdır (Bax: cədvəl 1).

Cədvəl 1 [4]

**Qarabağ iqtisadi rayonu üzrə bəzi makroiqtisadi göstəricilər
(2025-ci il məlumatları əsasında)**

Müvafiq göstəricilər	2024	2025	Artım faizi
Ölkə üzrə ÜDM-ə verilən töhfə %-ilə	2-3	3-4	+1
İnvestisiya qoyuluşu (min manat)	2250	4100	83
Region üzrə yeni iş yerləri	Minlərlə	Artan tempdə	+92% Qeyri-dövlət sektoru
Sənaye məhsulunun həcmi	Artan	Artan	Pozitiv

Qeyd: Rəsmi Dövlət Statistika Komitəsi məlumatlarına əsasən; dəqiq rəqəmlər üçün Excel mənbələri istifadə olunmuşdur

Yuxarıda qeyd olunan vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün regionda sahibkarlara hər cür şəraitin yaradılması çox vacibdir. Çünki məhz həmin şəraitin yaradılması, burada inşaat sahəsinin, aqrar və toxuculuq sənayesinin, heyvandarlığın və digər sahələrin dirçəlməsinə təkan verə bilər. Belə ki, Ağdam Sənaye Parkının və Cəbrayılada yaradılmış “Araz Vadisi İqtisadi Zonası” Sənaye Parkı bu regionda əhalinin məskunlaşmasına və yaşam tərzinə ciddi kömək edə bilər.

Müvafiq kontekstdə təbii ehtiyatların istifadə səmərəliliyinin ekometrik qiymətləndirilməsi modelinə müraciət etsək görərik ki, regional təbii ehtiyatların (mineral-xammal, termal və şirin su mənbələri, meşə massivləri) biznes sisteminə cəlb edilməsinin səmərəlilik dərəcəsini müəyyənləşdirmək üçün yeni bir Ekometrik Səmərəlilik İndeksi (ESE) tətbiq olunur. Bu model ekosistemin deqradasiyasını iqtisadi ziyan kimi kapitallaşdırır və xalis səmərəni hesablayır. Burada, $ESE = \int_0^T \left[\Delta Y(t) - \sum Z_{ekol}(t) \right] \cdot e^{-rt} \cdot X_{res}(t) + K_{inv}(t) dt$ kimi götürülür.

Müvafiq olaraq:

➤ $\Delta Y(t)$ – Təbii ehtiyatların istismarı hesabına Regional Ümumi Məhsulda (və ya müəssisə səviyyəsində əlavə dəyərdə) yaranan real artım dinamikasıdır;

➤ $Z_{\text{ekol}}(t)$ – Hasilat və emal prosesində ətraf mühitə, biomüxtəlifliyə və su ehtiyatlarına dəyən ekoloji ziyanın, eləcə də gələcək rekultivasiya (bərpa) xərclərinin differensial pul ekvivalentidir;

➤ $X_{\text{res}}(t)$ – İstehlak olunan təbii resursların natural və ya qiymətləndirilmiş dəyər həcmidir;

➤ $K_{\text{inv}}(t)$ – Yaşıl texnologiyaların tətbiqi və biznes sisteminin infrastruktur təminatı üçün qoyulan ilkin və cari kapital xərcləridir;

➤ r – İnflyasiya və gələcək riskləri kompensasiya edən diskont dərəcəsidir;

➤ T – Layihənin və ya müvafiq ehtiyatın istismarının strateji zaman üfqiüdür.

Biznesin iqtisadi təhlükəsizlik doktrinasına görə, əgər regional subyektlər rəsmi maliyyə hesabatlarında, xüsusilə pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatda (Forma №3) əməliyyat fəaliyyətindən yüksək müsbət pul axını ($SCF_{\text{operating}} > 0$) göstərmiş, lakin investisiya fəaliyyəti bölməsində ekoloji mühafizəyə və tullantısız texnologiyalara vəsait ayırmamışlarsa ($SCF_{\text{investing_eco}} \rightarrow 0$), bu zaman $Z_{\text{ekol}}(t)$ göstəricisi eksponent olaraq artır. Riyazi olaraq bu, $I_{\text{ESE}} \rightarrow 0$ şərtini yaradır, yəni biznes sisteminin fəaliyyəti uzunmüddətli perspektivdə səmərəsiz və milli iqtisadiyyat üçün təhlükəli xarakter daşıyır.

Elmi-riyazi yeniliyə əsaslanan, diferensial ekonometrik səmərəlilik indeksinin (I_{ESE}) müvafiq modeli, təqdim olunan integral düsturun ənənəvi ehtiyat iqtisadiyyatındakı statistik gəlir/xərc modellərindən fərqlənir. Bu modelin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, burada:

➤ Zaman faktoru və diskontlaşdırma (e^{-rt}) post-münaqişə zonalarının yüksək riskli investisiya mühitinə uyğunlaşdırılır;

➤ Ekoloji ziyan (Z_{ekol}) sadəcə cərimə kimi deyil, gələcək mütləq bərpa (rekultivasiya) xərclərinin differensial funksiyası kimi düstura inteqrasiya edilir. Bu, biznesin gələcəkdə regionu tərk edərəkən yaradacağı ekoloji borclanmanı ilkin mərhələdə rəqəmsallaşdırır.

3. Biznes sisteminin dayanıqlı inkişafı və əsas komponentləri

Fikrimizcə, Qarabağ iqtisadi rayonunun dayanıqlı inkişafı üçün aşağıdakı komponentlər vacibdir:

➤ **İqtisadi dayanıqlıq:** Diversifikasiya, ölkədə KOB-ların inkişafı;

➤ **Ekoloji dayanıqlıq:** Yaşıl enerji zonası (günəş, külək, su potensialı 10 min MVt);

➤ **Sosial dayanıqlıq:** Məşğulluq, inklüzivlik, insan kapitalı [10; s. 8].

Misal üçün qeyd etmək olar ki, Qarabağ Universitetinin “Biznes və İqtisadiyyat” fakültəsinin səmərəli fəaliyyəti regionda kadr potensialının formalaşmasına öz töhfəsini verəcəkdir. Burada mövcud biznes mehitinin də həlledici təsirləri vardır (Bax: cədvəl 2).

Cədvəl 2

Biznes mühitinin əsas göstəriciləri

Müvafiq sahələr	Müsbət amillər	Problemlər və çağırışlar	Müvafiq tövsiyələr
Vergi güzəştləri	10-il azad olma	Menejmentdə uyğunlaşma	Rəqəmsallaşdırma
İnfrastruktur	Hava limanları, avtomobil yolları, dəmir yolları	Ərazidə BÖT	Dövlət Özəl Tərəfdaşlığını inkişaf etdirmək
Turizm xidməti	Şuşa ECO paytaxtı	Marketinq əsasında xidmətin keyfiyyəti	Beynəlxalq brendinq
Kənd təsərrüfatı	Müasir suvarma, orqanik istehsal	İxrac kanalları	Klasterlər yaratmaq

Regional biznes strategiyasına və fundamental elmi yeniliklərə əsaslanan təkliflər kontekstindən baxsaq, aparılan tədqiqat çərçivəsində Qarabağ iqtisadi rayonunda biznes

sisteminin institusional mükəmməlliyini təmin edəcək üç əsas elmi-nəzəri konsepsiyayı göstərmək olar:

1-ci. "Rəqəmsal ehtiyat əkizi" (Digital Twin) Konsepsiyası və kölgə iqtisadiyyatının neytrallaşdırılması:

➤ Elmi mahiyyət kontekstində, təbii ehtiyatların əldə edilməsi və biznes dövryyəsinə daxil edilməsi mərhələlərini real zaman rejimində (real-time) izləyən, Süni İntellekt (AI) və blokçeyn texnologiyalarına əsaslanan "Rəqəmsal ehtiyat əkizi" platformasının formalaşdırılması;

➤ Təsir mexanizmi kontekstində, müvafiq sistemin, yerli təsərrüfat subyektlərinin sənədləşmədə göstərdiyi rəsmi hasilat və emal həcmələri arasındakı faktiki geodeziya və kosmik monitoring dataları arasındakı uyğunsuzluğun aşkarlanması. Bu, biznes sistemində kölgə iqtisadiyyatının ən mürəkkəb təzahürlərini – rəsmi uçotdan kənar xammal istismarını, qeyri-qanuni ikiqat mühasibatlığı və gizli pul dövryyəsinə institusional səviyyədə tamamilə qeyri-mümkün edir.

2-ci. Büdcədən kənar xüsusi ehtiyatların integrasiyalı vençur modelinə əsaslanaraq, onda:

➤ Elmi mahiyyət kontekstində, hasilat sənayesindən daxil olan təbii ehtiyatlardan ödənişlərin və royaltilərin müəyyən bir faizinin regional innovasiya fondlarında mərkəzdə cəmləşməsi və bu vəsaitlərin Qarabağ Universiteti başda olmaqla regional elmi mərkəzlərin büdcədən kənar xüsusi vəsaitləri statusu ilə idarə olunması;

➤ Təsir mexanizmi kontekstində, həmin xüsusi ehtiyatlar regional biznes klasterlərinin (məsələn, Ağdam sənaye parkındakı yaşıl texnologiyalar klasteri) elmi tədqiqat sifarişlərinin maliyyələşdirilməsinə (R&D) yönəldilə bilər. Beləliklə, hasil edilən tükənən təbii kapital elmi mərkəzlərin vasitəçiliyi ilə daxili biznes sistemini qidalandıran tükənməz intellektual kapitalla çevrilir.

3-cü. Eko-korporativ sosial məsuliyyət (Eco-CSR) və struktur süzgəclərinə əsaslanaraq, onda:

➤ Elmi mahiyyət baxımından, Arçı Kerrollunun ənənəvi dördpilləli sosial məsuliyyət piramidasının (İqtisadi $\rightarrow$ Hüquqi $\rightarrow$ Etik $\rightarrow$ Filantropik) tətbiq etməklə, Qarabağ "Yaşıl Enerji" zonası üçün regional modifikasiyasının işlənməsi və yeni modeldə "Ekoloji Davamlılıq" piramidının nüvəsinə, yəni iqtisadi fəaliyyətlə hüquqi məsuliyyətin kəsişmə nöqtəsinə köçürmək olar;

➤ Təsir mexanizmi baxımından, regionda biznes fəaliyyəti göstərən təsərrüfat subyektləri üçün "Eco-CSR" reyting matrisi tətbiq edilməlidir. Bu reytingdə yüksək bal toplayan şəffaf şirkətlər dövlət sifarişlərində, uzunmüddətli kredit alətlərinə çıxışda və daxili lisenziyalaşdırma proseslərində institusional "Yaşıl Dəhliz" imtiyazları qazanırlar. Bu, qeyri-etik və ekoloji zərərverici biznes praktikasını sistemdən sıxışdırıb çıxaran "təbii süzgəc" rolunu oynaya bilər [12; s. 82].

4. Qarabağ iqtisadi rayonunda biznesin dayanıqlı inkişafı: uğurlar və maneələr

2025-ci ildə "Böyük qayıdış" proqramı çərçivəsində Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda aparılan bərpa işləri regionun dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafını təmin edir [12; Səh. 39-48]. Regionda keçirilən (Xankəndidə) Beynəlxalq ECO Sammiti və digər beynəlxalq əhəmiyyətli görüşlər beynəlxalq əməkdaşlığı gücləndirməyə öz töhfəsini vermişdir. Statistik məlumatlara əsasən ÜDM-in səviyyəsi qeyri-neft sektorunda daha dinamik sürətlə artır (Cədvəl 3). Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, ölkə iqtisadiyyatı hələ də neft-qaz sektorunun təsiri altındadır. Dünya Bankı hesabatlarına görə, Azərbaycan iqtisadiyyatında diversifikasiyanın prioritet olması xüsusilə qeyd edilir.

Cədvəl 3 (az.stat.gov)

2025-ci ildə region üzrə sektorlar üzrə artım

Müvafiq sektor	Artımın tempi (% ilə)	Töhfə (ÜDM-də pay)
Kənd təsərrüfatı	5-7	Yüksək
Tikinti və infrastruktur	+10	Əhəmiyyətli
Turizm və xidmətlər	8-12	Artım
Sənaye (Yaşıl texnologiyalar)	6-9	Potensial var

Regionda biznesin dayanıqlı inkişafına mane olan aillərin sırasında, ilk növbədə, insan resurslarının miqrasiyasını, logistika çətinliklərini, iqlim dəyişikliyi risklərini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Hüquqi və institusional çərçivə kontekstində isə, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi

inkişafın sürətləndirilməsi baxımından, Qarabağın Dirçəliş Fondu, sənaye parkları və xüsusi nümayəndəlikləri əsas mexanizmlər kimi göstərmək olar. B-READY - 2025 hesabatında [11] Azərbaycanın biznes mühitində irəliləyişlərin olması xüsusi qeyd olunur və beynəlxalq təcrübəyə əsasən integrasiya məsələlərinin İsveçrənin yaşıllıq iqtisadiyyat modeli və ya digər post-konflikt regionların təcrübəsinə (məsələn, smart cities) uyğun tətbiqi nəzərdə tutulur (Cədvəl 4). Bu baxımdan Zəngəzur dəhlizinin işə düşməsi logistika imkanlarını daha da genişləndirə bilər.

Əlbəttə bu məsələnin konseptual həllində müvafiq problemlər və risklər öz həllini tapmalıdır. Bunlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- İnsan kapitalı və məşğulluq;
- Ekoloji risklər (minalar, torpaq eroziyası);
- Bazarlara çıxış və rəqabət;
- Bəzi KOB-lar üçün, maliyyə resurslarına çıxışın məhdudluğu.

Cədvəl 4

Beynəlxalq müqayisə (dayanıqlı inkişaf göstəriciləri)

Müvafiq ölkə və ya region	Yaşıl enerji payı	KOB dəyəri	Turizmin artımı
Azərbaycan (Qarabağ)	Artan temp (yüksək hədəf)	Güzəştlər	Yüksək potensialın olması
İsveçrə	Yüksək	Güclü	Stabil

Nəzərə alsaq ki, aidiyyəti dövlət qurumları, podratçı və subpodratçı şirkətlərdə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə işçi sayı, vakansiyalar və gözlənilən iş yerləri barədə 15.06.2026-cı il tarixinə olan məlumata əsasən, cəmi işçi sayı – 14 190 nəfər olmuşdur, o cümlədən;

- Dövlət orqanları (qurumları), dövlətə məxsus hüquqi şəxslər üzrə - 7 315 nəfər (51.6%)
- Məskunlaşmış – 1 550 nəfər (21.2%);
- Ezam olunmuş – 5 765 nəfər (78.8%);
- Podratçı və subpodratçı şirkətlər üzrə - 6 875 nəfər (48.4%);
- Məskunlaşmış – 114 nəfər (1.7%);
- Ezam olunmuş – 6 761 nəfər (98.3%).

➤ Cəmi məskunlaşmış işçi – 1 664 nəfər (ümumi işçilərin 11.7%-i, məskunlaşmış iqtisadi fəal olan şəxslərin 13.8%-i);

- Cəmi ezam olunmuş işçi – 12 526 nəfər (88.3%);
- May ayında məskunlaşmış şəxsləri ən çox işə götürən qurumlar: ADSEA – 4, “Azərişiq” ASC – 4, RİNN – 3, TƏBİB – 3.

Təpşiriq dövründə (2024-cü il mart – 2026-cı il may) dövlət sektorunda işləyənlərin cəmi sayı 60%, dövlət sektorunda işləyən məskunlaşmış şəxslərin sayı 4 dəfə artmışdır. Podratçılar üzrə bu göstəricilər müvafiq olaraq 2% azalmış və 75% artmışdır.

Ümumilikdə ərazilərdə məcburi köçkün statusu üzrə işçi sayı – 4 454 nəfər (31.4%), o cümlədən:

- Dövlət orqanları (qurumları), dövlətə məxsus hüquqi şəxslər üzrə - 3 456 nəfər (77.6%);
- Podratçı və subpodratçı şirkətlər üzrə - 998 nəfər (22.4%).

Cəmi vakansiya sayı – 1442, o cümlədən:

- Dövlət orqanları (qurumları), dövlətə məxsus hüquqi şəxslər üzrə - 1 321 (91.6%);
- Podratçı və subpodratçı şirkətlər üzrə - 121 (8.4%)

İqtisadi Zonaların İnkişafı Agentliyi üzrə 2026-cı il üçün gözlənilən vakansiya sayı – 3 910.

Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin işləri üzrə Dövlət Komitəsi (QMKDK) -nin məlumatına əsasən məskunlaşmış şəxslərin sayı:

- 36 582 nəfər, onlardan:
 - İqtisadi fəal olan şəxslərin sayı – 12 040 nəfər (köç-ş şəxslərin 32.9%-i);
 - Məşğulluğa cəlb olunmaq üçün iş aparılanlar – 1 275 nəfər (iqt.fəal şəxsl. 10.6%-i).
- QMKDK tərəfindən məskunlaşdırılan ərazilər üzrə məşğulluq:

- işləyənlərin sayı – 11 795 nəfər (Zəngilan rayonu – 843, Laçın rayonu – 1 174, Füzuli rayonu – 1 727, Şuşa şəhəri – 751, Cəbrayıl rayonu – 1 230, Xocalı rayonu – 607, Ağdərə rayonu – 896, Ağdam rayonu – 2 814, Kəlbəcər rayonu – 1 124, Xocavənd rayonu üzrə – 629);

- ixtisaslı – 3 754 nəfər (31.8%), ixtisassız – 8 041 nəfər (68.2%).

- vakansiya sayı – 1 048 (Zəngilan rayonu – 250, Laçın rayonu – 89, Füzuli rayonu – 268, Şuşa şəhəri – 46, Cəbrayıl rayonu – 110, Xocalı rayonu – 14, Ağdərə rayonu – 39, Ağdam rayonu – 61, Kəlbəcər rayonu – 122, Xocavənd rayonu üzrə – 49);

- ixtisaslı – 350 (33.4%), ixtisassız – 698 (66.6%);

- işləyənlərin sayı – (Xankəndi şəhəri) – 1 268 nəfər;

- vakansiya sayı – (Xankəndi şəhəri) – 98.

NƏTİCƏ

Beləliklə, yaxın perspektivdə azad edilmiş torpaqlarda sahibkarlığın müxtəlif istiqamətlər üzrə intensiv inkişafı proqnozlaşdırılır və bununla əlaqədar hesab edirik ki, aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

- fikrimizcə, regionun təbii və əmək potensialını nəzərə alaraq işğaldan azad edilmiş torpaqlarda sahibkarlığın inkişafı üçün məqsədli proqramlara ehtiyac vardır;

- mövcud sahibkarlıq və biznes layihələri, o cümlədən Ağdam rayonunda Sənaye Parkının yaradılması və Araz Vadisi iqtisadi zonasının yaradılması layihəsi nəzərə alınmaqla, regionda sahibkarlığın inkişafı və investisiyaların cəlb edilməsi üçün əlverişli şəraitin təmin edilməsi;

- kənd təsərrüfatının inkişafının ənənəvi istiqamətlərinə, xüsusilə ərzaq məhsullarının əsas növlərinin istehsalına diqqət yetirmək və bununla da həm regionun, həm də ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi üçün ciddi zəminin yaradılması;

- həyata keçirilən "ağıllı" texnologiyalar layihəsini nəzərə alaraq, fikrimizcə, turizm sahəsində kənd təsərrüfatı müəssisələri və şirkətlərinin rəqabətqabiliyyətli şəbəkələrinin yaradılması, bununla da sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsi və yaxın perspektivdə ölkənin işğaldan azad edilmiş ərazilərində biznes mühitinin cəlbediciliyinin təmin edilməsi və əhalinin səmərəli məşğulluğunun təmin edilməsi və sair.

Qarabağ iqtisadi rayonunun milli təsərrüfat funksional integrasiyasının elmi-nəzəri və praktiki əsaslandırılması göstərir ki, bölgənin gələcək iqtisadi təhlükəsizliyi təbii ehtiyatların idarəetmə səmərəliliyindən birbaşa asılıdır. Tədqiqat çərçivəsində işlənmiş ekometrik səmərəlilik modeli (SI_{ESE}), "Rəqəmsal Resurs İkizi" arxitekturası və elmi təsərrüfat subyektlərinin və ümumiyyətlə büdcədənkənar xüsusi vəsaitlərinin vençur mexanizmlərinə integrasiyası prinsipləri regionda kölgə iqtisadiyyatının qarşısını alan, şəffaflığı təmin edən və milli iqtisadiyyatın global rəqabət gücünü artıran dayanıqlı biznes sisteminin yaradılması üçün konseptual fundamental töhfə ola bilər.

Qarabağ iqtisadi rayonunda biznes sisteminin dayanıqlı inkişafı Azərbaycanın ümumi iqtisadi diversifikasiyasının açarıdır. 2025-ci il təhlilləri müsbət dinamikanı göstərir, lakin sistemli yanaşma, innovasiyalar və beynəlxalq əməkdaşlığın daha da dərinləşməsi tələb olunur. Dövlət-özəl tərəfdaşlığı və "yaşıl" model uğuru təmin edilməsi üçün vacib alət hesab edilir. Bu, regionun yüksək rifahlı, rəqabət qabiliyyətli məkana çevrilməsinə yuxarıda göstərilən müvafiq addımlar imkan verəcək.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər". Bakı, 2021.

2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. (2025-2026). Regionların sosial-iqtisadi inkişafı. <https://www.stat.gov.az/source/regions/>

3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası. (2025). Böyük Qayıdış Dövlət Proqramı hesabatları.

4. İqtisadiyyat Nazirliyi. (2025). Əsas iqtisadi göstəricilər. <https://economy.gov.az/>

5. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 dekabr 2021-ci il Sərəncamı
6. İşğaldan azad olunan ərazilərimizdə kənd təsərrüfatı sahəsinin bərpası istiqamətləri və istehsal göstəricilərinin proqnozlaşdırılması (<https://agroecomonomics.az/az/article/34/> isğaldan-azad-olunan-erazilerimizde-kend-teserrufa/);
7. "Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası" (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 iyul 2022-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir).
8. Muradov Ş.M. (2023). İşğaldan azad edilmiş ərazilərin regional iqtisadi integrasiyasının və institusional transformasiyasının prioritetləri., AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun Elmi Əsərləri, №3, s. 12-29.
9. Muradov R.Ş., Muradov R.Ş. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə əhalinin məskunlaşması və sahibkarlığın inkişafı məsələləri, "Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun iqtisadi rayonlarında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı problemləri" mövzusunda REPK-nın materialları, Bakı, 27 may, 2025-ci il, səh.461-466
10. Aliyev, S.A., & Huseynov, T.R. (2024). Econometric Modeling of Natural Resource Management in Post-Conflict Reintegration. Journal of Economic Sciences, AMEA, Vol. 19, Issue 1, pp. 45-62.
11. World Bank (2025). Resource Efficiency and Digital Transformation Framework for Resilient Economic Systems. World Bank Policy Research Working Paper, No. 1042.
12. Həsənov T.G. (2002), Azərbaycan ərazilərinin Ermənistan tərəfindən işğalının ağır sosial-iqtisadi nəticələri. Bakı, "Çaşıoğlu" Nəşriyyatı, 122 səh.

R.Sh.Muradov

*doctor of economics, professor,
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
ORCID 0000-0003-2042-7194*

N.A.Hasanov

*doctor of economics, associate professor,
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
ORCID 0000-0002-5122-4712*

A.H.Agarzayev

*PhD in Economics, associate professor,
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
ORCID 0000-0003-0640-2564*

N.L.Huseynova

*PhD in Economics, associate professor,
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
ORCID 0000-0002-7940-8628*

A.A.Tahmazova

*PhD in Economics, head teacher,
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
ORCID 0000-0001-8396-4689*

Issues of sustainable business development in the Karabakh economic region

Abstract

The restoration of the economy freed from the occupation of Karabakh and the surrounding areas, the restoration of infrastructure, ensuring sustainable development in the region are among the main priority topics of today. It is no coincidence that the "The Great Return" to the liberated territories is also reflected in the concept "Azerbaijan - 2030: National Priorities for Socio-Economic Development," approved by the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan

dated February 2, 2021. The issues of ensuring sustainable development of the business system in the Karabakh economic region of Azerbaijan are connected with its rich natural potential. The efficient use of water, mineral, land, forest and renewable energy resources in the liberated territories is of great strategic importance in terms of the economic revival of the region and its integration into the country's economy. The corresponding article analyzes the issues of ensuring sustainable development of the business system in the economic region of the region, assesses the efficiency of use and gives recommendations based on the principles of sustainable development. The analysis is based on scientific literature, official statistics and already approved and published materials. . Based on the theories of transformation of economic systems in post-conflict zones, econometric models of management of mineral raw materials, water, energy and recreational resources of the territory have been developed. Within the framework of the study, an assessment of natural resources was carried out against the background of the concepts of regional economic security, transparency and "green growth", and the professorial staff put forward completely new conceptual scientific provisions, mathematical-economic dependencies and practical mechanisms on the clustering of business entities, institutional neutralization of the shadow economy and transition to a knowledge-intensive production model. As a result, it is confirmed that the issues of ensuring sustainable development of the business system in the Karabakh economic region are considered mainly in the context of the possibility of increasing efficiency through integrated management, green technologies and environmental monitoring.

Keywords: *Karabakh economic region, sustainable development, renewable energy, structural reintegration, endogenous development, econometric efficiency, digital resource twin, green clustering, institutional filters of the shadow economy.*